

munkatársakkal és tanítványokkal együtt írt kötetekben meggyőzően körvonalazódott, ami a magyar irodalomtörténetírás e másik fehér foltjára beírható. A döntő lökést és első összegzést ehhez a kutatási irányhoz a 2004-es, Müllner Andrással közösen összeállított *Né/ma?* című tanulmánykötet jelenti.

Nem terveztem szövegemet életrajzi adatokra építeni – aki ezekre részletesebben is kíváncsi, annak az említett *Korunk*-cikkek mellett Szirák Péter kiváló életútinterjúját ajánlom figyelmébe az *Alföld* folyóirat 1999/6-os számából (*Egy ember két élete*), de annyit mégis fontos talán jelezni, hogy Derék Pál 1964-ben, tizenöt éves korában vándorolt ki családjával Ausztriába – miután az ötvenes évek Magyarországnál felhalmozódó családi tapasztalatai arról szóltak, hogy milyen „osztályidegenként”, periférián élni a létező szocializmusban. 1980-ban doktorált Bécsben, ezt követően 2013-ig volt a Bécsi Egyetem meghatározó oktatója.

Az életrajzi adatoknál fontosabb ma, a *Korunk* Kulcsa-díj átadásakor annak a nyitottságnak, segítőkésznek, gyakorlatiasságnak a megidézése, amellyel sokan találkozhattunk azok közül, akik szakmai vagy egyéb ügyekben Kolozsvárról és máshonnan hozzá fordulhattunk az elmúlt időszakban. Azt gondolom, a *Korunk* Kulcsa-díj kitüntetettjeként, Fejtő Ferenc, Poszler György, András Sándor, Pomogáts Béla, Egyed Péter, Markó Béla társaságában olyan irodalmárok között emlegethetjük ezután, akiket összekapcsol a szellemi nyitottság és kíváncsiság. És összekapcsolja őket az a megtisztelő figyelem is, amit a *Korunk* iránt tanúsítottak, tanúsítanak. Gratulálok a díjhoz, és örömteli munkálkodást kívánok Derék Pálnak a továbbiakban is!

Balázs Imre József

AZ INTÉZMÉNYÉPÍTÉS „FELETTÉBB SZÜKSÉGES VOLTÁRÓL”

Élőszóban

■ Nyomtatásban '89 után először a december 22-én fogalmazott és 23-án a *Szabadság*-ban közreadott *Hívó* szóban jelent meg, hogy kérjük a Bolyai Egyetem visszaállítását: „A legsürgősebb feladat jogi és intézményes biztosítékok teremtése az anyanyelv korlátlan használatára, a minden szintű magyar nyelvű oktatás visszaállítására, beleértve a Kolozsvári Bolyai Egyetemet.” (A háromévtizedes küzdelmeink ismeretében örömmel fedezem fel a tizenöt aláíró között a magam nevét is.) Az RMDSZ második országos tanácskozásáról, Marosvásárhelyről hazatérve ezt jegyeztem fel 1990. január 15-én: megtárgyaltuk az előző évtizedekben módszeresen lezüllesztett és nagyrészt felszámolt iskolahálózat, illetve az anyanyelvünkön folyó felsőfokú oktatás visszaállításának kérdését. Pálfalvi Attila kolozsvári műegyetemi professzor, (akkoriban) tanügyminiszter-helyettes jelenlétében Csávossy György, a Magyar Borakadémia örökös tagja arra figyelmeztetett: úgy kell hozzalátni a szakoktatás visszaállításához is, hogy az újjászerveződő Bolyai Egyetem keretében a gazdamérnök-képzés számára is elő lehessen már készíteni a diákokat. Az önálló erdélyi magyar egyetem újraindításának kérdése tehát már kezdettől felvetődött. Ettől elválaszthatatlan volt a nagy múltú tanintézményeink visszaszerzésének igénye. Az Erdély minden részéből jelen levő oktatók tanácskozásának ez volt az alfája és ómegája: miként lehet megoldani, hogy a magyar líceumokba betelepített román osztályokat átirányítsák román nyelvű tanintézetekbe? Ez Kolozsváron sikeres volt, mert kellő időben történt, Marosvásárhelyen etnikai konfliktusba torkollott. Egyes értelmezők szerint a százezres tömeget megmozgató február 10-i gyertyás-könyves felvonulás volt az oka a márciusi „eseményeknek”, amikor úgyszólván minden marosvásárhelyi magyar kivonult. Markó Béla szerint nem valószínű, hogy az újjászerveződő hatalom ezt a demonstrációt akarta volna

megtorolni, mert az RMDSZ vezetősége már az előző napon olyan jelzéseket kapott, hogy készül valami a marosvásárhelyi magyarság ellen. (Lásd Kőrössi P. József: *A magyar kártya*. Beszélgetés Markó Bélával. Kossuth Kiadó, Bp., 2013. 166–185.) Az évekig elhúzódó marosvásárhelyi küzdelem ellenére az erdélyi magyarság önértetét ugyancsak megerősítette, hogy a megújult régi és az új tanintézmények nevet is választhattak maguknak. Kolozsváron: Apáczai, Báthori, Brassai; Marosvásárhelyen: Bolyai; Nagyváradon: Ady Endre; Szatmárnémetiben: Kölcsey; Sepsiszentgyörgyön: Székely Míkó Kollégium; Csíkszeredában: Márton Áron; Nagyenyeden: Bethlen Gábor; Brassóban: Áprily; Székelyudvarhelyen: Tamási Áron neve került az épületek homlokzatára. Valamivel később a Németh László Líceumnak is örülhettünk Nagybányán. Abban bízunk: iskoláink nemcsak hogy büszkéek lehetnek a nagynevű elődökre, hanem méltóvá is válnak a névadókra. „Ez a reményünk ritkán teljesült” – ekképp összegzett negyedszázad múltán Péntek János professzor, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság 2014-ben leköszönt elnöke. A tanárok közül sokan áttelepedtek Magyarországra, egyre nagyobb számban helyettesítők kerültek a tantestületekbe. Az egyetemi felvételikén már a kilencvenes évek derekától érzékelhettük, hogy leromlott a középiskolai oktatás színvonala. 1989 után a Bolyai Társaság vette kezébe az önálló magyar egyetem visszaállításáért folytatott küzdelmet. Amíg Pálfalvi Attila műegyetemi professzor, majd Demény Lajos bukaresti történész volt a tanügyminiszter-helyettes, reménykedhettünk. Aztán egyre kevésbé. A Bolyai Társaság törekvéseit keresztelte az az – önkorlátozó – nézet, miszerint a Bolyai Egyetem visszaállítása nem szolgálná a minőségi követelményeket, az európaiság gondolatát; ezeknek csak a közös román–magyar egyetem tud megfelelni. (Lásd Pomogáts Béla *Erdélyi változások* kötetének *Erdély magyar egyeteme* című tanulmányát, *Viták az egyetem helyreállítása* körül alfejezetét.) Volt olyan vélemény is – Borbély Zsolt Attila politikai elemző fejtette ki az *Erdélyi Napló* hasábjain 2014 tavaszán –, hogy maga az RMDSZ akkori oktatási alelnöke volt az, aki nem tartotta időszerűnek az önálló magyar egyetem létrehozását, azzal érvelve, hogy az nem lesz életképes. A perfekcionizmus illuzórikus igénye sokáig késleltette néhány szak elindítását, fejlesztését; a minőségi követelményeket ugyanis csak már működő intézmény keretében, fokozatosan és következetesen lehet érvényesíteni. A minőségi követelményeket minden bizonnyal az szolgálhatta volna a leghatékonyabban, ha Nyugaton élő barátaink hazajönnek oktatni, kutatási programokat vezetni. Tapasztalataim szerint volt is ilyen szándék, csak hogy a megszólítottak két feltételt támasztottak: előbb verekdjük ki magunknak a Bolyai Egyetemet, aztán majd hazajárnak angol vagy német nyelvű kurzusokat tartani a maguk kutatási témakörében. Maradtunk tehát a meglévő Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel, illetve a marosvásárhelyi orvos- és gyógyszerészképzéssel. Ezek kereteit kellett (volna) módszeresen tágítanunk. Ami Kolozsváron jórészt sikerült (ti. nincs mindenik szakirány lefedve), Marosvásárhelyen nem. A magyar felsőoktatás 1989 előtti elsorvasztása oda vezetett, hogy a fordulat évében 3007 magyar hallgatója volt a BBTE-nek, de közülük csupán 661 tanult anyanyelvén. A kilencvenes évek derekától érezhetően nőtt a keretbővítés a magyar, a német, majd az angol nyelvű oktatás javára. Jelenleg mintegy tízezer magyar diákot tartanak számon, közülük mintegy hatezren tanulnak magyarul. A számbeli bővülés ellenére – az egyetem általános tömegesedése közepette – a magyar nyelvű oktatás arányaiban azonban a régi maradt. Ami ugyancsak lényeges: a hatalom többszörös ígéretései ellenére a mai nap sem mondható még el a magyar tagozatok anyagi és jogi önállósodása. Minthogy az önálló erdélyi magyar egyetem kérdése kormányzati szinten nem oldódott meg, viszont a magánegyetemek létrehozását nem lehetett alkotmányjogilag megakadályozni (legfennebb akkreditálásukat késleltetni), egyházi vezetőknek szervezésében létrejött előbb a Sulyok Istvánról elnevezett nagyváradi református főiskola (amelyik később felvette a Partiumi Keresztény Egyetem nevet). A nagyváradi főiskola 1990-ben jött létre, a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem tíz évvel később. Ma mindkettő akkreditált szakokkal és mesterképzőkkel működik. A Partiumi Keresztény Egyetem bölcsészkarral, közgazdasággal, művészetivel nyitott. A Sapientia eleve társadalomtudományi, műszaki és humántudományi, valamint természettudományi és művészeti karral indult Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Csíkszeredában. Nagyváradon a diáklétszám nyolcszáz és ezer között mozog, a Sapientia székhelyein valamivel kétezer fölött. A Babeş–Bolyai magyar tagozatain 76

alapképzési program működik, ezt követően a hallgatók 34 mesterképző programra jelentkezhetnek, akik pedig magyar nyelven akarják megírni doktori értekezésüket, azok 31 témavezetőnél jelentkezhetnek. Változatlanul folyik a küzdelem azért, hogy a magán-egyetemek román állami támogatásban is részesüljenek – a magyarországi finanszírozás mellett. Felmerül azonban egy olyan megoldatlan kérdés is, ami nem az állami támogatások függvénye. És ez az erdélyi magyar felsőoktatás szellemi potenciájának összehangolása, lehetőségeik ésszerűbb kihasználása. Érthetetlen, hogy a kezdetben hiányszakmákat vállaló Sapientia miért duplázta meg a Babeş–Bolyai némely „jól menő” szakirányát; amiképpen az is, hogy a Partiumi Keresztény Egyetem milyen megfontolások alapján indított magyartanári képzést. Végig kellene már gondolni, hogy mennyiben indokolt a kisebbségi felsőoktatásban a piacgazdálkodás érvényesítése. Hiszen az érettségizettek száma évről évre apadóban, az egyetemet végzettek pedig két diplomával a zsebükben is mind nehezebben tudnak elhelyezkedni. Az utóbbi időben sokat hallat magáról a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem. Rosszabbnál rosszabb hírekről értesülünk úgyszólván naponta. Dr. Szabó Béla, a magyar tagozat vezetője a Bernárdy Házban tartott megbeszélésen arra emlékeztette az RMDSZ politikusait, hogy 2014-ben a tanárok azért vonultak ki az egyetem vezetői struktúráiból, mert az oktatási törvény be nem tartása mellett azt a hét pontos megállapodást sem tartották tiszteletben, amely a magyar és a román tagozat közötti együttműködést szabályozta volna. A helyzet romlása abban is tapasztalható, hogy fizetési helyekre csak román diákok jutottak be, a tanári állások esetén még utólag is változtattak a szabályokon. „Intézményes garanciákat kell szereznünk, létre kell hoznunk egy önálló struktúrát – ebben látja a kiutat az orvosprofesszor –, mert ez a mindennapos harc felőrli a magyar oktatást.” Sebestyén Mihály történész, szépirod, a Teleki Téka volt igazgatója viszont erre emlékeztet: „Sajnos azoknak lett igazuk, akik már 1962-ben ellenezték a kétnyelvű oktatás bevezetését, az évfolyamok párhuzamosítását. [...] Volt egy lehetőség – elszállt, vissza se tér – 1989/1990 fordulóján. (*maszol.ro*, 2014. ápr. 10.) A felsőoktatás kérdéseiről bővebb ismeretek szerezhetők a *Kísérletek az önálló magyar felsőoktatás újraindítására (1990–1999)* című összefoglalóból. (Somai József írása a *Fehér könyv az erdélyi magyar felsőoktatás kálváriájáról* című kötetben jelent meg a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete kiadásában 2009-ben.) Még részletesebb és tárgyiasabb a Kolozsvári Akadémiai Bizottság égisze alatt készült 2010-es szintézis (Csata Zsombor et alii: *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai*. Támpontok egy lehetséges stratégiához. MTA Kolozsvári Területi Bizottsága – Ábel Kiadó, Kolozsvár, http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1355.pdf). Rendkívül fontos, hogy Péntek János angol nyelven is kifejtette álláspontját (János Péntek: *Limits and Possibilities in University Education*. In Csaba K. Zoltani ed.: *Transylvania Today: Diversity at Risk*. Osiris, Budapest, 2013, 267–284).

Széljegyzetek a 2014-es töprengésekhez

■ Öt esztendővel ezelőtt Kovalszki Péter, az AMBK elnöke nehéz feladat elé állított: szóljak az 1990 utáni erdélyi változásokról és változatlanságokról. Most is úgy ítélem meg, hogy joggal került ottani előadásom fókuszpontjába az intézményépítés, ami bármely nemzeti kisebbséget jövőképpé tehet, illetve aminek a hiánya a történelem alatti lét állapotát idézheti elő.

Az utóbbi évek több előbbre lépést hoztak a felsőoktatási intézményépítésben, de ezek nem ellensúlyozhatják a fájdalmas veszteségeket. Miközben örülhetünk az önálló magyar tanszékek intézményesülésének, a tanszéki munkaközösségek megfiatalításának a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, nem feledhetjük, hogy a Marosvásárhelyi Orvosi- és Gyógyszerészeti Egyetemről (a nemzetközi hírű MOGYE-ről) már csak múlt időben beszélhetünk. (Amikor e sorokat írom, a tanintézet magyar tagozatának 29 tagja fegyelmi kivizsgálás alatt áll.) 2014-ben a tanárok azért vonultak ki az egyetem vezetői struktúráiból, mert az oktatási törvény be nem tartása mellett azt a hét pontos megállapodást sem tartották tiszteletben, amely a magyar és a román tagozat közötti együttműködést szabályozta volna.

Csávossy György, a Magyar Borakadémia örökös tagja, az RMDSZ második országos tanácskozásán a mezőgazdasági szakképzés prioritására figyelmeztetett Marosvásárhelyen. Három évtized kellett ahhoz, hogy a Sapientia – EMTE meghirdethesse a Sepsiszentgyöriön

folyó mezőgazdaság-tudományi és erdőmérnöki szakoktatást. Csávossy György egyik híres tanítványa, dr. Balla Géza, ma a Sapientia Egyetemen a borászati és szőlészeti tanszék vezetője, aki negyven éve kutatja – és most már oktatja is – Arad-Hegyalja szőlészetének és borászatának rehabilitációját. A 2019-es Erdélyi Kertész és Tájépítész Konferencián ezzel a címmel tartott előadást Marosvásárhelyen: *Ménes – bor és történelem*”.

A változások tehát kétirányúak. Politikafüggőek, természetesen. Csakhogy az intézményépítés törvényszerűségeinek is megvannak a maguk történelmi irányai. Amelyek kikerülhetetlenek.

Cseke Péter

TRIMAGINARIUM

■ Szeretünk képek előtt állni. Képek előtt állni szórakoztató és nem ritkán veszélyes vállalkozás.

Ennek kapcsán három dologra szeretném felhívni a figyelmüket.

Az első egy csónak László Hajnalka *Standby* (Készenlét) című képén. Ez a kis csónak kellemes látványt nyújt, még egy lufit is kötöttek rá. Egész kellemesen tudna ringatózni a nyílt vízen, mondjuk vasárnap délután. De itt gyökeresen másról van szó.

Valaki tartja a csónakot. Nem ismerjük fel őt, mivel nincs feje. Távolabbról nézve olyan, mintha lenne, de valójában nincs. Ennek a fej nélküli alaknak a nyugtalanító látványa kiáltó ellentétben van a csónak szelídségével és bájával. Jelenléte a csónakot egyszerű játékká minősíti, és nem csak a csónakból lesz kellék. Az, amit korábban a csónak természetes közegének véltünk, a víz valójában nem víz. Mintha a talányos alak ruhája lenne, és ezáltal a rejtélyes nőalak konstruált tájjá válik, ő maga lesz a környezet, amiben a kis csónak létezik.

Ez a táj képzeletbeli, ezért nem is kell kielégítse a természetűség követelményét, mint ahogy azt sem engedi meg, hogy szereplőnk, a csónak magától értetődően változtasson helyet. A csónak és környezete, a fej nélküli alak között ellentmondás feszül, ennek az ellentmondásnak köszönheti a kép különös hangulatát, azt a végtelenségérzést, ami egy korlátok közé kényszerített szituációból árad ki.

Egy kimerévített pillanatképet látunk, ami végleges. A víz távlatait kellene legyőzni, de ez a csónak lehet, hogy soha nem ér révbe. Az emberi élet folyamatának, az akadályokon, viszontagságokon való túljutásnak egyfajta víziója ez: olyan, mintha állandóan készenlétben lennénk, mintha állandóan azt várnánk, hogy történni fog valami.

Kiszámíthatatlan, hogy mi fog történni. Ez a készenlét lényege.

A második dolog, amiről beszélni szeretnék egy napóra Szentes Zágon *4.0* című képén. A kép apropója a művész 40. születésnapja, erre utal a cím, illetve a képen elrejtett római szám. Lássuk, hogyan ünnepli meg művésznünk önmagát!

Pazar ötlet bomlik ki előttünk. Eljött a nagy nap, nagyon működik a kép, fel van építve a kompozíció. Számos olyan elemmel találkozunk, ami a művész korábbi képeiről már ismerős. Akár összegzése is lehetne az eddigi életműnek. Van tenger népes élővilággal, nem hiányozhat nyilván a bálna, van föld is egy kis sziget formájában, és mozgalmasan telített az ég is. A szigeten diadalív magasodik az aranylók felhők közé; mi más lenne alkalmasabb a dicsőséges hirdetésére?

Amikor azonban közelebb lépünk a képhez, minden összeomlik.

A diadalív ugyanis egy lehetetlen konstrukció. Ellentmond a tér logikájának: az az oszlopa, amelyik az előtérben van, a kép nézőjének perspektívájából a háttérben kellene legyen. A térbeli információk ellentmondásosak: vagyis a kép központi eleme csak látszólag háromdimenziós. Ez az impozáns építmény nem állná meg a helyét a valódi világban, a háromdimenziós tárgyak között. Mert nem tárgy, hanem rajz.

A szerző egyetlen mozdulattal lerombolja az építményét.

Három fiatal erdélyi képzőművész kolozsvári kiállításának megnyitóján (2019. március 14-én) elhangzott beszéd szerkesztett változata.